

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ بِهَ خَطِ كُوفِي رُويِ پُوستِ أَهَوِ، مَنسُوبِ بَهِ حُضْرَتِ عَلِيِّ عَلِيهِ السَّلَامِ، نَجْفِ اشْرَافِ خَزَانَةِ حَيْدَرِي، مَصُورِ الْخَطِ

۱۱۸۲۴۸

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه هنر

دانشکده هنرهای کاربردی

رساله جهت دریافت درجه دکترا در رشته پژوهش هنر

گرایش هنرهای تجسمی

عنوان :

مطالعه تطبیقی نگاره های شاهنامه بایسنغری

و آثار کمال الدین بهزاد در بوستان سعدی

۳۳۸۸/۵/۱۷

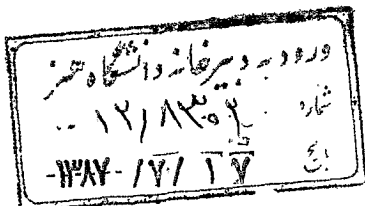
استاد راهنما : استاد مهدی حسینی

معاونت مدرک مجوز
تسبیح

استاد مشاور : دکتر حبیب اله آیت اللهی

پژوهش و نگارش : علی اصغر شیرازی

شهریور ماه ۱۳۸۷

۱۱۸۲۴۸

تقدیم

یا عماد من لا عماد له و یا سند من لا سند له یا من سجد له
سواد اللیل و بیاض النهار و شعاع الشمس و ضیاء القمر و
خفیف الشجر و دوی الماء یا الله یا الله (از دعای حضرت زینب (س))

ای خدایی که انسان غیر از تو پناهگاهی نمی شناسد ،
خداوندی که سیاهی شب و سپیدی روز و روشنایی آفتاب و
روشنایی ماه بر تو سجده می کند و صدای آرام درخت تو را
می ستاید و صدای پای آب تو را سجده می کند و تو خدای
بزرگ من هستی .

و درود بیکران و بی عدد و بی انتها که پایان نپذیرد بر خاتم
الانبیاء و برگزیده مخلوقات ، ختم رسولان محمد بن عبدالله
(ص) و بر وصی او امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع) و خاندان
مطهرش که آیه تطهیر در شأن ایشان نازل گردید و بر ختم
الاصویا مهدی موعود ، فرزند کوثر خلقت ، زهرای اطهر (س)
، ارواحنا له الفداه که جهانی در انتظار ظهور عدالت گستر و
ظلم ستیزش همچنان چشم به راه است و درود بر بنیانگذار
و رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و
شهدای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس یادشان گرامی و
مقامشان متعالی .

اللهم اجعل محیای محیا محمد و آل محمد و مماتی ممات محمد
و آل محمد . اللهم اجعلنی عندک وجیها بالحسین علیه السلام
فی الدنیا و الاخره . آمین

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

بر این حقیر فرض و واجب است تا تشکر و قدردانی خود را از کلیه استادان ، همکاران و عزیزانم که مشوق بنده در تهیه این پژوهش بوده و یاری ام نموده اند اعلام دارم :

- استاد راهنما : استاد محترم جناب آقای مهدی حسینی
- استاد مشاور : جناب آقای دکتر حبیب ا... آیت اللهی
- همکار محترم جناب آقای استاد محمدعلی رجبی
- مسئول محترم کتابخانه دانشکده هنر دانشگاه شاهد
- پدر و مادرم و همسرم که در عین صبر همواره مشوق من بودند .

- ماه منیر و امیررضا فرزندانم که در امور تایپ ، صفحه آرایی و تنظیم تصاویر رساله

همیشه نسبت به ایشان مدیونم

.....	چکیده
.....	پیشگفتار
.....	مقدمه
.....	کلیات تحقیق
.....	طرح مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق
.....	سابقه و ضرورت انجام تحقیق
.....	فرضیه ها
.....	هدف ها
.....	جنبه جدید بودن و نوآوری طرح
.....	روش انجام تحقیق، روش و ابزار گردآوری اطلاعات
.....	جامعه آماری و تعداد نمونه و روش نمونه گیری
.....	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
.....	فصل اول- وضعیت دوره تاریخی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هنری حکومت تیموریان
.....	۱-۱- شرایط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، دوره تیمور گورکان
.....	۱-۱-۱- ظهور تیمور
.....	۱-۱-۲- لشکرکشی تیمور به ایران
.....	۱-۲-۱-۱- حمله به خراسان

- ۱-۲-۱-۱-۲-سه سال حمله و تهاجم تیمور به ایران.....۷
- ۱-۲-۱-۱-۳-حمله و تهاجم پنج ساله تیمور به ایران (دومین حمله تیمور).....۸
- ۱-۱-۳-لشکرکشی تیمور به سایر مناطق.....۹
- ۱-۱-۳-۱-لشکرکشی تیمور به هند.....۹
- ۱-۱-۳-۲-یورش تیمور به ایران، گرجستان، عثمانی و شام.....۹
- ۱-۱-۳-۳-یورش تیمور به چین.....۱۱
- ۱-۱-۴-ساختار حکومت تیمور.....۱۱
- ۱-۱-۴-۱-اوضاع اقتصادی دوره حکومت تیمور.....۱۴
- ۱-۱-۴-۲-دین و مذهب تیمور.....۱۶
- ۱-۲-۱-بخش دوم: اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی عهد شاهرخ.....۱۷
- ۱-۲-۱-۱-فرزندان تیمور و مساله جانشینان او.....۱۷
- ۱-۲-۲-۱-ساختار اجتماعی، اداری و اقتصادی در عهد شاهرخ.....۱۸
- ۱-۲-۳-روابط خارجی عهد شاهرخ با سایر کشورها.....۲۱
- ۱-۲-۴-۱-مذهب، تصوف و عرفان.....۲۲
- ۱-۲-۴-۱-۱-تسنن و تشیع.....۲۳
- ۱-۲-۴-۲-فرقه های تصوف.....۲۴
- ۱-۲-۴-۳-نقشبندیه.....۲۵
- ۱-۲-۵-اوضاع علم و فرهنگ در عهد شاهرخ.....۲۶

- ۲۸.....۱-۵-۲-۱- علوم شرعی.....
- ۲۸.....۲-۵-۲-۱- ریاضیات فلکی، هیات و نجوم.....
- ۲۹-۱-۳-۱- بخش سوم، اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی پس از شاهرخ و در عهد سلطان حسین بایقرا.....
- ۲۹.....۱-۳-۱- نابسامانی شرایط سیاسی و اجتماعی پس از شاهرخ.....
- ۳۰.....۱-۱-۳-۱- سلطنت میرزا عبدالله.....
- ۳۰.....۲-۱-۳-۱- میرزا ابوالقاسم بابر، پسر بایسنغر بن شاهرخ.....
- ۳۱.....۳-۱-۳-۱- سلطنت ابوسعید تیموری.....
- ۳۳.....۲-۳-۱- سلطان حسین بایقرا.....
- ۳۴.....۱-۲-۳-۱- ساختار اجتماعی، اداری و اقتصادی عهد سلطان حسین بایقرا.....
- ۳۴.....۲-۲-۳-۱- اوضاع اقتصادی.....
- ۳۵.....۳-۲-۳-۱- مذهب تصوف و عرفان.....
- ۳۷..... فصل دوم- هنر و هنرمندان و شرایط شکل گیری سبک تیموری.....
- ۳۸.....۱-۲- حکومت های حامی هنر قبل از هنر تیموریان.....
- ۴۰.....۱-۱-۲- آل مظفر.....
- ۴۲.....۲-۱-۲- آل اینجو.....
- ۴۳.....۳-۱-۲- آثار منسوب به شیراز.....
- ۴۶.....۴-۱-۲- آل جلایر.....
- ۵۴.....۲-۲- وضعیت حکمرانان محلی و حملات تیمور به آنها و نصب کارگزارانش.....

- ۳-۲-۳- وضعیت علمی، فرهنگی و هنر عصر تیمور و ارتباط او با فرهیختگان آن عصر..... ۵۵
- ۳-۲-۱- ادبیات (شعر و نثر)..... ۵۷
- ۳-۲-۲- موسیقی..... ۵۹
- ۳-۲-۳- معماری و شهرسازی..... ۵۹
- ۳-۲-۴- برخی ویژگی های معماری این دوره..... ۶۴
- ۳-۲-۵- هنرهای صناعی..... ۶۵
- ۳-۲-۶- انتقال هنرمندان به سمرقند، زمینه ساز شکوفایی هنر در هرات به ویژه در هنر کتاب آرایی..... ۶۶
- ۳-۲-۷- هنرمندان نقاش زمان تیمور..... ۷۵
- ۳-۲-۱-۷- احمد موسی..... ۷۶
- ۳-۲-۲-۷- شمس الدین..... ۷۷
- ۳-۲-۳-۷- عبدالحی..... ۷۹
- ۳-۲-۴-۷- پیر احمد باغشمالی..... ۷۹
- ۳-۲-۵-۷- جنید نقاش سلطانی یا بغدادی..... ۸۰
- ۳-۲-۸- خوشنویسی..... ۸۲
- ۳-۲-۴- حامیان جدید هنر(حکومت های جانشینان تیمور)..... ۸۵
- ۳-۲-۱-۴- اسکندر سلطان و آثار تولید شده در حکومت او..... ۸۶
- ۳-۲-۲-۴- ابراهیم سلطان و آثار تولید شده در حکومت او..... ۹۰
- ۳-۲-۳-۴- الغ بیک در سمرقند..... ۹۲

- ۹۵.....۲-۴-۵- شاهرخ میرزا و پایتخت او هرات.....
- ۹۷.....۲-۴-۵-۱- وضعیت معماری عصر شاهرخ.....
- ۱۰۹.....۲-۴-۵-۲- برخی ویژگیهای معماری این دوره.....
- ۱۱۰.....۲-۴-۶- ارتباط با چین.....
- ۱۱۴.....۲-۴-۷- تمایل فراوان شاهزادگان تیموری به ادبیات، شهر و شاعری.....
- ۱۱۵.....۲-۴-۷-۱۷- ادبیات فارسی.....
- ۱۱۶.....۲-۴-۷-۲- آغاز و رواج ادب ترکی.....
- ۱۱۷.....۲-۴-۷-۳- تاریخ نگاران این دوره و رواج کتب تاریخی.....
- ۱۲۲.....۲-۴-۸- نسخه های مصور برای شاهرخ.....
- ۱۲۷.....۲-۴-۹- بایسنغر میرزا حامی هنر.....
- ۱۳۰.....۲-۴-۹-۱- کتابخانه بایسنغر در هرات.....
- ۱۳۲.....۲-۴-۹-۲- عرضه داشت، اطلاعات مندرج در گزارش جعفر التبریزی.....
- ۱۳۶.....۲-۴-۹-۳- نسخه های مصور کتابخانه بایسنغرا میرزا.....
- ۱۳۸.....۲-۴-۹-۴- مشخصات نگاره های تولید شده در کتابخانه بایسنغر میرزا در هرات.....
- ۱۴۰.....۲-۴-۹-۵- نقاشان دوره شاهرخ و بایسنغر میرزا.....
- ۱۴۵.....۲-۴-۹-۶- موسیقی.....
- ۱۴۶.....۲-۴-۹-۷- هنرهای صنایع.....
- ۱۴۹.....۲-۴-۹-۸- خوشنویسی.....

- ۱۵۰ ۲-۴-۱۰- اوضاع فرهنگی و هنری دوره سلطان حسین بایقرا.....
- ۱۵۱ ۲-۴-۱۰-۱- موقعیت فرهنگی و اجتماعی شهر هرات.....
- ۱۵۴ ۲-۴-۱۰-۲- علیشیر نوایی حامی بزرگ فرهنگ و هنر.....
- ۱۵۶ ۲-۴-۱۰-۳- وضع علوم در دوره سلطان حسین بایقرا.....
- ۱۵۸ ۲-۴-۱۰-۴- وضع هنر در این دوره و ارتباط حکومت باهنرمندان.....
- ۱۵۸ ۲-۴-۱۰-۱- ادبیات و نظم.....
- ۱۶۱ ۲-۴-۱۰-۲- عبدالرحمن جامی بزرگترین سخنسرای دوره تیموری.....
- ۱۶۳ ۲-۴-۱۰-۳- ادبیات و نثر.....
- ۱۶۵ ۲-۴-۱۰-۴- مورخان این عصر.....
- ۱۶۷ ۲-۴-۱۰-۵- موسیقی.....
- ۱۶۸ ۲-۴-۱۰-۶- معماری و شهرسازی.....
- ۱۷۱ ۲-۴-۱۰-۷- هنرهای صناعی.....
- ۱۷۲ ۲-۴-۱۰-۸- کتاب آرای (نقاشی).....
- ۱۷۴ ۲-۴-۱۰-۹- خوشنویسی.....
- ۱۷۶ فصل سوم- شاهنامه فردوسی و ویژگیهای نسخه بایسنغری.....
- ۱۷۷ ۱-۳- پیشینه شاهنامه فردوسی.....
- ۱۷۹ ۱-۱- سه نسخه ارزشمند و جهانی شاهنامه.....
- ۱۸۱ ۲-۱-۳- بایسنغر و علاقمندی او به شاهنامه.....

- ۱۸۶-۲-۳- مشخصات کلی نسخه شاهنامه فردوسی معروف به شاهنامه بایسنغری.....
- ۱۸۹-۱-۲-۳- گروه‌بندی نگاره‌ها.....
- ۱۹۲-۲-۲-۳- خصوصیات آثار نگارگران شاهنامه.....
- ۱۹۶-۳-۲-۳- برخی منابع مورد استفاده و فهرست نگاره‌های شاهنامه بایسنغری.....
- ۱۹۹-۴-۲-۳- ارزشهای تصویری نگاره‌های نسخه شاهنامه بایسنغری.....
- ۲۰۰-۴-۲-۳- (۱ و ۲)- نگاره شکارگاه (نگاه اول و دوم).....
- ۲۰۸-۳-۴-۲-۳- نگاره ملاقات فردوسی با شعرا.....
- ۲۱۳-۴-۴-۲-۳- نگاره پادشاهی جمشید.....
- ۲۱۷-۵-۴-۲-۳- نگاره زنجیر شدن ضحاک در کوه دماوند.....
- ۲۲۱-۶-۴-۲-۳- نگاره دیدار زال و رودابه.....
- ۲۲۶-۷-۴-۲-۳- نگاره مجلس کیکاووس.....
- ۲۳۰-۸-۴-۲-۳- نگاره نبرد رستم و دیو سفید.....
- ۲۳۴-۹-۴-۲-۳- نگاره کشته شدن سیاوش.....
- ۲۳۸-۱۰-۴-۲-۳- نگاره جنگ رستم با خاقان چین.....
- ۲۴۲-۱۱-۴-۲-۳- نگاره جنگ رستم با برزو.....
- ۲۴۵-۱۲-۴-۲-۳- نگاره جنگ بین گودرز و پیران.....
- ۲۴۹-۱۳-۴-۲-۳- نگاره نبرد کیخسرو و افراسیاب.....
- ۲۵۳-۱۴-۴-۲-۳- نگاره بر تخت نشستن لهراسب.....

- ۲۵۹ نگاره کشتن گرگها توسط اسفندیار ۱۵-۴-۲-۳
- ۲۶۲ نگاره کشتن اسفندیار ارجاسب را ۱۶-۴-۲-۳
- ۲۶۹ نگاره ملاقات رستم با اسفندیار ۱۷-۴-۲-۳
- ۲۷۴ نگاره گریستن فرامرز بر تابوت رستم ۱۸-۴-۲-۳
- ۲۷۹ نگاره ملاقات اردشیر و گلنار ۱۹-۴-۲-۳
- ۲۸۵ نگاره ملاقات یزدگرد و منذر و سپردن بهرام ۲۰-۴-۲-۳
- ۲۹۰ نگاره بازی شطرنج بوذرجمهر و سفیر هند ۲۱-۴-۲-۳
- ۲۹۷ نگاره نبرد بهرام و ساوه شاه ۲۲-۴-۲-۳
- ۳۰۲ فصل چهارم- شرایط رشد و شکوفایی بهزاد و ویژگیهای آثار او ۳۰۲
- ۳۰۳ ۱-۴- بهزاد در تاریخ و اطلاعات تاریخنگاران درباره او ۳۰۳
- ۳۰۸ ۲-۴- زندگی بهزاد و سرپرست و استاد او ۳۰۸
- ۳۱۶ ۳-۴- استادان و حامیان بهزاد ۳۱۶
- ۳۱۷ ۱-۳-۴- استادان غیر مستقیم بهزاد (نسخه‌های مصور خطی) ۳۱۷
- ۳۱۹ - نسخه‌های کلیله و دمنه ۳۱۹
- ۳۲۴ - نسخه گلستان سعدی ۳۲۴
- ۳۲۵ - نسخه معراجنامه شاهرخ ۳۲۵
- ۳۲۶ - نسخه شاهنامه محمد جوکی ۳۲۶
- ۳۳۱ ۲-۳-۴- استادان مستقیم بهزاد ۳۳۱

- ۳۳۲ مولانا ولی الله
- ۳۳۳ منصور
- ۳۳۳ پیر سید احمد تبریزی
- ۳۳۳ مولانا میرک
- ۳۳۴ جهانگیر بخارایی
- ۳۳۴ محمد سیاه قلم
- ۳۳۵ ۳-۳-۴- مشق و مثنوی برداری بهزاد از آثار گذشتگان
- ۳۳۸ ۴-۴-۴- حامیان و وضعیت کتابخانه سلطنتی زمان بهزاد در دوره سلطان حسین بایقرا
- ۳۳۸ ۴-۴-۱- حامیان بهزاد
- ۳۴۶ ۴-۴-۲- وضعیت کتابخانه سلطنتی زمان بهزاد
- ۳۴۹ ۴-۵- زندگی بهزاد پس از مرگ سلطان حسین بایقرا
- ۳۵۰ ۴-۶- مدیریت هنری در دوره‌های قبل از بهزاد
- ۳۵۷ ۴-۶-۱- مدیریت هنری بهزاد
- ۳۶۰ ۴-۷- ویژگیهای نگارگری ایرانی اسلامی در آثار بهزاد
- ۳۶۰ ۴-۷-۱- اصل ذره‌گرایی
- ۳۶۱ ۴-۷-۲- اصل پرهیز از فضای خالی
- ۳۶۱ ۴-۷-۳- منطق فشردگی
- ۳۶۲ ۴-۷-۴- نور فراگیر و یکسان و رنگ و گردش آن در اثر

- ۴-۷-۵- نمایش فضای بی‌بُعد و زمان بی‌زمان ۳۶۲
- ۴-۷-۶- تجرید زیر پوشش تصویر ۳۶۳
- ۴-۷-۷- حرکت درون‌گرا و برون‌گرا ۳۶۴
- ۴-۷-۸- دید چند وجهی و دید کبوتری (فضایی) ۳۶۴
- ۴-۷-۹- بهره‌مندی و استوار کردن ترکیب بر هندسه مبنایی اثر ۳۶۵
- ۴-۷-۱۰- ترکیب بندی محوری و متقارن ۳۶۵
- فصل پنجم- نسخه خطی بوستان سعدی و شاهکارهای بهزاد در آن ۳۷۰
- ۵-۱- مشخصات نسخه بوستان سعدی و نگاره‌های آن ۳۷۱
- ۵-۲- ارزشهای تصویری نگاره‌های نسخه بوستان سعدی ۳۷۱
- ۵-۲- (۱ و ۲)- نگاره مجلس ضیافت سلطان حسین بایقرا در باغ ۳۷۵
- ۵-۲-۳- نگاره ملک دارا و شبان ۳۸۵
- ۵-۲-۴- نگاره گدا بر در مسجد ۳۹۵
- ۵-۲-۵- نگاره جدل فقها ۴۰۳
- ۵-۲-۶- نگاره گریز یوسف از زلیخا ۴۱۴
- فصل ششم- بررسی تطبیقی نگاره‌های نسخه بوستان سعدی با نگاره‌های نسخه شاهنامه بایسنغری ۴۲۸
- ۶-۱- برداشتهای مستقیم و غیرمستقیم بهزاد از نگاره‌های شاهنامه بایسنغری ۴۳۱
- ۶-۱-۱- برداشت مستقیم ۴۳۱

- ۴۳۲ ۱-۱-۱-۶- تطبیق نگاره گریز یوسف از زلیخا با نگاره شانزدهم شاهنامه بایسنغری
- ۴۴۹ ۲-۱-۱-۶- تطبیق نگاره گدا بر در مسجد با نگاره هجدهم شاهنامه بایسنغری
- ۴۵۵ ۳-۱-۱-۶- تطبیق نگاره بحث یا جدل فقها با ۲ نگاره ششم و چهاردهم شاهنامه بایسنغری
- ۴-۱-۱-۶- تطبیق نگاره خسرو در مقابل قصر شیرین از خمسه نظامی با نگاره نوزدهم شاهنامه بایسنغری ۴۶۱
- ۲-۱-۶- برداشتهای غیرمستقیم ۴۶۲
- ۱-۲-۱-۶- برخی ویژگیهای نگاره های شاهنامه در نگاره بزم یا ضیافت سلطان حسین ۴۶۲
- ۲-۲-۱-۶- برخی ویژگیهای نگاره های شاهنامه در نگاره دارا و شبان ۴۶۳
- ۳-۲-۱-۶- برخی ویژگیهای نگاره های شاهنامه در نگاره گدا بر در مسجد ۴۶۸
- ۴-۲-۱-۶- برخی ویژگیهای نگاره های شاهنامه در نگاره جدل یا بحث فقها ۴۶۸
- ۵-۲-۱-۶- برخی ویژگیهای نگاره های شاهنامه در نگاره گریز یوسف از زلیخا ۴۶۹
- ۴۷۱ فصل هفتم- بحث و نتیجه گیری
- ۱-۷- نتایج فصول (بحث) ۴۷۲
- ۲-۷- نتیجه گیری ۴۹۴
- ۴۹۷ فهرست آیات و روایات
- فهرست کتیبه نگاریهای ابنیه موجود در نگاره های شاهنامه های بایسنغری و بوستان سعدی
- و سایر متون عربی در هر دو نسخه ۴۹۸
- فهرست جداول ۵۰۱

۵۰۲ فهرست منابع و مآخذ

۵۱۰ فهرست منابع تصویری

۵۱۴ فهرست تصاویر

چکیده انگلیسی

چکیده

هنر نگارگری ایران فراز و فرودهای زیادی همچون تاریخ ایران داشته است. نگارگران ایرانی با حضور اندیشمندان و خودآگاهانه خود سعی در رهانیدن هنر این سرزمین از سیطره هنرهای ملل مهاجم داشته‌اند. ایشان طی قرون متمادی در رساندن نگارگری ایرانی به هویتی ایرانی هم‌تراز با سایر هنرها، همچون شعر از هیچ کوششی فروگذار نکردند. نمونه‌های نگاره‌های هنرمندان ایرانی قابل شمارش نیستند، لذا دو نسخه مصور شاهنامه بایسنغری و بوستان سعدی در دارالکتب قاهره که بسیاری از دستاوردهای زیبایی شناسی نگارگری ایرانی در آنها ظهور یافته از این نمونه‌ها می‌باشند. دو نسخه‌ای که در سال ۱۹۳۱ میلادی در ماه‌های مارس تا ژانویه در برلینگتن هاوس به نمایش درآمد، ناگفته‌های زیادی را برای محققین هویدا نمود. این دو اثر ممتاز دوره تیموری در عهد شاهرخ و سلطان حسین بایقرا تولید شدند. در دوره شاهرخ و زیر نظر بایسنغر اهدافی در هنر به ویژه در نگارگری تعریف شد که تحت نظارت عالی و حمایت ایشان آثاری منحصر به فرد تولید گردید. اگرچه هنرمندان گردآمده از سراسر کشور هر کدام موجد شیوه‌هایی جدید در نگارگری بودند، اما با حضور در کارگاه سلطنتی هرات مکتب جدیدی را پایه‌گذاری نمودند که علاوه بر ادامه سنتهای پیشین ارزشهای زیبایی شناسی جدیدی را به ظهور رساندند. با بررسیهای تاریخی در مورد وضعیتهای فرهنگی هنری دوره تیموری به ویژه عهد شاهرخ و بایسنغر و سلطان حسین بایقرا و توصیف و تحلیل نگاره‌های دو نسخه‌ی مورد اشاره، زمینه‌های لازم در پاسخ به سوالهای اصلی تحقیق و اثبات فرضیه‌ها و دستیابی به اهداف رساله انجام شد. از سوی دیگر از خلال بررسیهای تاریخی به زمینه‌های رشد و تربیت هنری بهزاد و استادان او و ویژگیهای آثارش به ویژه نگاره‌هایش در نسخه بوستان سعدی پرداخته شد. سپس با بررسی و توصیف و تحلیل نگاره‌های بوستان سعدی زمینه‌ی تطبیق نگاره‌های دو نسخه فراهم گردید. در این تطبیق فرضیه‌های اصلی تحقیق اثبات و از بحث و بررسیهای انجام شده این نتیجه بدست آمد که بهزاد در نگاره‌های خود در بوستان سعدی علاوه بر بهره‌گیری از سنتهای گذشته، از ویژگیهای نگاره‌های نسخه شاهنامه بایسنغری مستقیماً

بهره‌برداری نموده است. البته این تأثیرات را با قدرت خلاق و تسلط بر اکثر هنرهای حوزه کتاب آرایه و هنرهای وابسته به معماری در نگاره‌های خود سامان بخشیده است.

واژگان کلیدی: نگارگری ایرانی - اسلامی، شاهنامه بایسنغری، بوستان سعدی دارالکتب قاهره، کمال‌الدین بهزاد، تیموریان، هرات.

پیشگفتار

یکی قطره باران ز ابری چکید
خجل شد چو پهنای دریا بدید
که جایی که دریاست، من کیستم؟
گر او هست حقا که من نیستم

شاید در دوره معاصر، تحقیق و پرداختن و پژوهش در نگارگری ایرانی اسلامی برای خیل مشتاقان هنر مدرن و نقاشان معاصر و محققین و پژوهندگان ایرانی داخل و یا خارج از کشور، دیگر کاری عبث و بیهوده است و شرایط هنر مدرن و پست مدرن و سایر مکاتب آنچنان غولی عظیم شده که کسی را یارای فرار از آن نیست و هم اوست که مانند دجال (غول یک چشم) همه را مسحور کرده است. اما مگر نه اینست که هنوز بیگانگان در حال و معاصر چشم بر موارث ما و گنجینه‌های درون آن دارند و مگر نه اینست که هنوز ایشان در هنر این سرزمین که به غارت برده‌اند سر کرده و تا سال‌های آینده از سر این خوان گسترده سر بیرون نکنند. از سوی دیگر بازگشت به خویش و هویت ایرانی اسلامی دستاورد انقلاب اسلامی ایران که مرهون همه این‌تارگرانی است که از بذل جان و مال مضایقه نکردند و هنوز ما را به خود می‌خوانند. در بدو امر قرار بود موضوع این تحقیق در مورد کمال‌الدین بهزاد و بررسی معماری دوره تیموری در آثار نگارگری‌های او باشد که مورد موافقت قرار نگرفت و پس از آن موضوع هنر اسلامی و هنر شیعی پیشنهاد گردید که به علی کنار گذاشته شد. لذا با توجه به تحقیقات اینجانب در مورد بهزاد و آثار او و پیشنهاد استاد راهنما و مساعدت اعضای شورا، قرار شد نگاره‌های او در بوستان سعدی با نگاره‌های نسخه شاهنامه بایسنغری تطبیق گردد و تأثیراتی که بهزاد از آنها اخذ کرده و در نگاره‌هایش وارد ساخته است موضوع این پژوهش قرار گیرد. با تصویب موضوع طرحنامه مورد نظر که در بخش کلیات تحقیق آمده است، طرحنامه تکمیل و به تصویب رسید. از این رو، جهت تعمیق پژوهش، مطالعه و بررسی تاریخی که بیشتر مبتنی بر منابع قدیم تاریخ بود مد نظر قرار گرفت. همان طور که می‌دانیم عمده پژوهش در تاریخ هنر ایران، بر پژوهش‌های محققین غربی استوار است که البته علت آن به چند عامل برمی‌گردد که یکی از آنها در اختیار داشتن مواد و مصالح پژوهش یعنی اصل نسخه‌های

خطی مصوّر و غیر مصوّر است و بدون شک انتشار تحقیقهای ایشان در هنر ایران و سایر کشورهای شرقی و به ویژه اسلامی جدای از نیّات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نیست. لذا در دو فصل ابتدایی رساله سعی گردید به منابع قدیم ایران مراجعه فزونتری گردد و سپس به منابع محققین ایرانی داخل و خارج از کشور که قطعاً بر تاریخ و فرهنگ خودی آگاهی بیشتری دارند، مراجعه شود.

بدون تردید بررسی موشکافانه و مجدد تحقیقاتی که غربی ها در هنر ایران کرده‌اند ضروریست، زیرا برخی از آن ها دارای بخش هایی است که استدلالهای علمی نداشته و یا به علت عدم اشراف بر تاریخ و فرهنگ و دین ما و گاه با اغراض سیاسی و فرهنگی و گاه با اغراض اقتصادی آمیخته شده‌اند، پایه‌های ناستواری دارند.

در این راه استادانی که بر این اندیشه پا می‌فشارند، می‌بایست به عنوان راهنما و پشتیبان و حامی، پشتوانه‌های محکم و قوی برای جوانان محقق و پژوهشگر بوده تا از مسیر منحرف نگردیده و از گذشته تابناک به قلّه‌های مشعشع آینده رهنمون گردند.

در این پژوهش لازم است به مواردی جهت اطلاع خوانندگان محترم اشاره نمایم تا مسیر مطالعه کمی روشنتر گردد:

- ۱- با توجه به اینکه تاریخهای ذکر شده در منابع (اعم از منابع داخلی و خارجی) گاه میلادی (م) و گاه قمری (ق) و گاه هجری قمری (ه. ق) است، لذا جهت وحدت رویه کلیه تاریخ ها به صورت قمری/ میلادی درج شده است.
- ۲- با توجه به اینکه رسم الخط و املائی اسامی و برخی از اصطلاحات مطابق متن منبع می‌باشد لذا در آنها تغییری داده نشده است، این موارد مانند، مینیاتور، پرسپکتیو، پلان، آلبوم و ... می‌باشند. اما در سایر مطالب دیگر از سوی نویسنده این اصطلاحات به فارسی ارائه شده است.